

Virgil CIOCÎLTAN

EXPANSIUNEA MONGOLĂ ȘI AXELE COMERȚULUI EURASIATIC

The Mongol Expansion and the Axes of the Euro-Asian Trade

This paper presents the expansion of the Mongols between 1206-1260. Trying to explain an event with major consequences for the world history in the 13th century and beyond it, the author analyzes the causes which favored the almost incredible series of conquests, the directions of expansion and the organization of the huge Mongol empire.

*

Două evenimente, petrecute la doar doi ani distanță, dar la mii de kilometri unul de altul, aveau să-și propage efectele într-un spațiu imens, să se întâlnească și să marcheze împreună în chip decisiv istoria universală. După ce emisarii Occidentului au perforat în impetuosul lor marș spre răsărit barajul bizantin de la Strâmători și au penetrat în Marea Neagră în 1204, undeva în extremitatea estică a Eurasiei o căpetenie mongolă punea fundamentul unei împărății care avea să se lătească neconținut până la Eufrat și la Dunăre.

Geneza imperiului

Kuriltaiul, adică adunarea nobilimii nomade, organizat de Cinghizhan în 1206, a constituit o cezură profundă nu numai în istoria mongolilor, ci – pe cale de consecințe – și în destinul multor popoare din spațiul cuprins la răsărit de Oceanul Pacific, iar la apus de Mediterană și de Marea Neagră.

Proclamarea imperiului, săvârșită cu acest prilej, a însemnat o ruptură cu trecutul tribal. Sistemul zecimal de organizare a armatei, ridicat la rangul de principiu unic, a însemnat un moment de răscruce în îndelungatul proces de disoluție al societății gentilice. Liant, dar și sămânță a discordiei, simțământul solidarității consangvine a cedat întâietatea unei fidelități noi, de natură feudo-vasalică. Aceasta din urmă, dislocând solidarități și aversiuni de trib și de clan, a deschis nomazilor calea spre o nouă identitate, imperială: „națiunea mongolă” (*mongghol ulus*), consacrată ca atare de kuriltaiul menționat.

Odată cu ea a luat ființă și armata imperială. Formidabilul instrument al cuceririlor viitoare a fost rodul „ridicării în masă”, rezultat al aceleiași

primeniri radicale din lumea stepei. „Fiul” acestei revoluții a fost Cinghizhan.

Întemeietorului dinastiei îi revine nu numai meritul de a fi înregimentat cu o rigoare exemplară sub un singur stindard forțele războinicilor nomazi, ci și acela, la fel de important, de a le fi dinamizat printr-un ideal mobilizator pe potriva aspirațiilor sale: vocația imperială a lui Cinghizhan s-a manifestat și ideologic, chiar dacă numai *in nuce*, tot în 1206. Ideea ei de bază, anume dominația universală, a devenit curând doctrină de stat, respectiv țel suprem al expansiunii. Prin mandatul „Cerului Albastru”, Cinghizhan și familia sa au fost desemnați ca executori și beneficiari ai acestei misiuni. De la împărăția Chinei până la papa de la Roma, cei care nu dădeau curs ultimatumului de supunere necondiționată erau considerați „rebeli” și tratați în consecință. Nu mai era vorba de incursiuni de jaf, ci de luarea în stăpânire a lumii. Această trăsătură definitorie deosebește capitala expansiunea mongolă de alte revărsări ale nomazilor dincolo de hotarele stepei.

Voința de înstăpânire peste întreaga suflare omenească a presupus din capul locului elaborarea unei strategii globale. Înlanțuirea logică a marilor campanii până în 1260 sugerează, într-adevăr, existența unui program coerent, eșalonat pe termen lung.

Oricât de universală a fost aspirația de dominație a hanilor – afirmată simbolic și de atributul „oceanic” din titulatura lor –, puterea mongola nu s-a extins circular, ca o pată de ulei. Etapele expansiunii dezvoltate direcții și obiective prioritare bine conturate.

Imaginea forței covârșitoare, căreia sedentarii nu i s-au putut opune în nici un chip, răzbate constant din scrierile medievale. Cronicarii – ca, de altminteri, majoritatea istoricilor de mai târziu – au acordat incomparabil mai puțină atenție dificultăților enorme întâmpinate de călăreții nomazi după părăsirea habitatului lor obișnuit. Or, dacă ele sunt trecute cu vederea, o seamă dintre cele mai substanțiale capitole ale expansiunii mongole rămân de neînțeles.

Raportat la năzuința de dominație universală, proclamată constant, bilanțul final al cuceririlor arată că posibilitățile armatelor mongole nu au fost inepuizabile. Cinghizhanizii înșiși au definit plastic hotarele reale, continuu lărgite, ale stăpânirii lor: „până unde ajunge copita calului mongol”. Fără însușirile extraordinare ale acestui animal – mereu lăudate de contemporani – gloria casei lui Cinghizhan este de neconceput. Dar tot calul, de care a depins în mod covârșitor expansiunea, i-a determinat în ultimă instanță marginile succesive și conturul definitiv.

Superioritatea forței realizată în raport cu adversarul în momentele decisive a fost, ca în atâtea împrejurări de același fel, rezultatul unei

combinații reușite de mongoli între viteză și masă. Sarcina de a le realiza a căzut, firește, în seama calului, vehiculul militar prin excelență. Proba de foc la care a fost supusă neconținut și necruțător cavaleria nomadă îndată ce a ieșit din cadrul ei natural și a pătruns în căutarea prăzii pe pământurile aride sau cultivate, în ambele cazuri cu pășuni neîndestulătoare, ale sedențarilor, a fost procurarea hranei pentru animale. Dificultățile satisfacerii acestei nevoi zilnice creștea proporțional cu numărul erbivorelor angajate într-o campanie. Oricât de inepuizabil a alimentat economia pastorală din stepele eurasiatice „supraputerea” militară a cinghizhanizilor, de rezolvarea acestei probleme logistice au depins capital forța de șoc și raza de acțiune ale oștilor mongole într-o ambianță ecologică neprielnică.

Considerată din această perspectivă, „tentația mondială” a lui Cinghiz-han și a urmașilor săi a fost marcată profund de efortul – unic prin anvergura sa – de transgresare a faliei care desparte de milenii pe nomazii și sedențarii aceleiași imense Eurasii. Înveșmântată în specific local, această fatalitate i-a însoțit permanent și pretutindeni pe năvălitorii călări veniți din stepă. Primele ei manifestări cunoscute datează din vremea fondatorului imperiului.

Dificultățile de ordin logistic, care au întârziat considerabil progresul puterii mongole în părțile vestice ale Asiei, au fost remediate parțial printr-un dar natural. Însemnătatea lui în istoria Cinghizhanizilor nu poate fi îndeajuns subliniată. Este vorba de pășunile Azerbaigeanului și Arranului care, brăzdate de ape numeroase și acoperite tot timpul anului de iarbă, au alcătuit o veritabilă oază pentru populațiile turanice. Nu este de mirare că pentru aceste neamuri, bogate în turme și herghelii, habitatul Transcaucaziei a constituit o atracție permanentă. Așezată geografic în mijlocul sedențarilor caucazieni și iranieni, această enclavă nomadă era predestinată să-și exercite de jur-împrejur puterea – calitate apreciată de timpuriu de strategii cinghizhanizi.

Încă din 1229, deci din primul an de domnie al marelui han Ögödei, ocuparea acestui cap de pod îndepărtat s-a impus ca obiectiv prioritar. Probabil însă că dificultățile amintite mai sus au făcut ca emirul Ciormaghan, însărcinat cu îndeplinirea misiunii, să ia regiunea transcaucaziană în stăpânire fermă abia în 1232. De acum încolo însă, ea va servi neîntrerupt până la disoluția Ilhanatului în 1335 ca bază a puterii mongole în Orientul Mijlociu și Apropiat.

O funcție identică ca „marcă de frontieră” a uriașei stepe din Răsărit în inima Europei a îndeplinit în cursul istoriei pusta maghiară. Spre deosebire de Azerbaigean și de Arran, mongolii n-au valorificat această virtute a Pannoniei, n-au transformat-o precum precursorii lor huni și unguri în sălaș permanent. Între alte cauze ale abandonului, practic definitiv după retragerea din primăvara anului 1242, este de remarcat distragerea interesului general de

pe acest front – inclusiv al tătarilor ulusului giucid, proaspăt instalați în stepa cumană –, absorbit de o zonă incomparabil mai ispititoare economic decât Europa acelei vremi: Levantul și, mai cu seamă, inima lui, care a fost Semiluna Roditoare.

Urmărită în manifestările ei pe harta fizică a Asiei și a Europei, legătura indisolubilă a calului mongol de iarba verde a pajiștilor a fost, așadar, un factor de căpătâi, limitativ, în desfășurarea concretă a puterii cinghizhanide. Alt element, tot atât de însemnat, anume atracția exercitată de avuțiile sedențarilor, a acționat în sens opus, smulgându-i pe nomazi din mediul lor genuin.

Între acești doi poli, care sunt termenii marii dileme a expansiunii mongole, s-a înfăptuit opera lui Cinghiz-han și a descendenților săi.

Drumul Mătășii – fir călăuzitor al expansiunii

Consumată la interferența a două sisteme gravitaționale, „istoria mare” a mongolilor a fost rezultanta acestei fatalități, care s-a concretizat, la rândul ei, în necesitățile înfățișate mai sus.

Transpusă în termeni geografici, ea arată că șirul de cetăți prospere – centre artisanale și comerciale deopotrivă, întins de-a lungul uriașei fâșii locuite de sedențarii din China, Asia Centrală, Iran și din Orientul Apropiat, a constituit pentru cinghizhanizi – la fel ca și pentru toți nomazii din vasta stepă eurasiatică – marea atracție. Deși au cunoscut în decursul timpului modificări spațiale la nivel local, traiectele de unire a acestor puncte au fost percepute ca segmente ale unuia și aceluiași fluviu comercial, care a intrat în conștiința publică sub numele de Drumul Mătășii.

Problema luării în stăpânire a marii artere transasiatice a fost pusă de însuși fondatorul imperiului. Uimitoarea perspicacitate cu care marele nomad – probabil analfabet – a abordat chestiunea marelui negoț și însemnătatea covârșitoare pe care i-a atribuit-o sunt înfățișate edificator de așa-numitul „incident de la Otrar”, aflat la originea conflictului dintre Cinghiz-han și șahul Mohamed II, stăpânitorul Asiei Centrale și al Iranului oriental.

Apreciat din perspectivă cronologică și geografică, „incidentul de la Otrar” își dezvăluie semnificația de episod crucial al expansiunii vestice, întrucât el a constituit uvertura strădaniei gigantice a cinghizhanizilor de cucerire a Drumului Mătășii.

Proclamată ca acțiune de răzbunare a negustorilor uciși, campania declanșată de Cinghiz-han în 1219 împotriva șahului Mohamed a urmărit două obiective distincte: în timp ce grosul trupelor a devastat în lung și în lat Transoxania și Horezmul, pe care le-au anexat apoi împărăției, un corp expediționar a întreprins sub comanda generalilor Gebe și Sübödei, porniți în urmărirea șahului, un raid de jaf și prospecțiune, care i-a purtat pe călăreții

mongoli între 1219-1223 din Asia Centrală prin Iran, Munții Caucaz și stepa cumană înapoi la bazele lor de pornire de dincolo de Sâr Daria.

Luarea în stăpânire a Drumului Mătăsii din China până în Horezm este incontestabil una dintre cele mai însemnate realizări a lui Cinghiz-han. Sta în logica lucrurilor ca succesorii lui să-i continue opera, urmând același fir călăuzitor. Deși privirile conducătorului celui de-al doilea mare val expansiv spre apus, Batu-han, nu s-au desprins de pe traiectul luminos care ducea la Marea Mediterană, el a fost constrâns să se abată de la calea dreaptă.

Potrivit dispozițiilor finale ale lui Cinghiz-han, întreaga fâșie a stepei eurasiatice, întinsă din Mongolia până la gurile Dunării și Carpați, fie că aparținea imperiului, fie că abia urma să fie cucerită, a fost împărțită între cei patru fii ai săi. Ei s-au așezat cu familiile și cu ostașii, repartizați fiecăruia cu același prilej, în aceste habitate nomade, numite iurte, și au alcătuit împreună cu populația, de asemenea nomadă, găsită la fața locului cele patru mari ulusuri ale împărăției mongole. Sursele de venit din ținuturile sedentarelor au fost și ele împărțite – după criterii greu de reconstituit – între aceste căpetenii, partea leului revenind însă capului statului, rezident în capitala Karakorum din Mongolia. Ales de un kuriltai, alcătuit neapărat din reprezentanții tuturor ramurilor familiei domnitoare, marele han, căruia toți îi datorau supunere necondiționată, întru chipa garantului solidarității generale, respectiv al unității imperiului. În viziunea creatorului de stat, pătrunsă de respectul profund față de virtuțile traiului nomad, implanturi mongole între agricultori și orășeni – cum vor lua ființă peste câteva decenii în China și în Iran – nu și-au găsit cu siguranță locul.

În conformitate cu obiceiul nomazilor de a da ca moștenire fiului celui mai vârstnic locurile de păscut cele mai periferice, în lotul lui Giuci au căzut pășunile din extremitatea vestică a stăpânilor cinghizhanide. Nucleul inițial, mărginit la răsărit de Îrtâș, cuprindea doar teritoriul Kazahstanului actual și bazinul inferior al Sâr Dariei. Marele avantaj al acestui succesori față de frații săi, cazați în cantonamente nomade care nu mai puteau fi lărgite, a constat în orizontul deschis al stăpânirii sale: covorul de iarbă, întins de la hotarele Turkestanului până la poalele Carpaților, era destinat să fie luat în stăpânire de călăreții mongoli. Beneficiar al transformării acestei virtualități în realitate nu a fost însă Giuci (m. 1227), ci fiul său, Batu-han, adevăratul fondator al Hoardei de Aur.

Punerea în posesie a Giucizilor a fost una dintre cele mai de seamă și mai urgente sarcini pe care și-a asumat-o marele han Ögödei, primul dintre succesorii lui Cinghiz-han: la kuriltaiul din 1229 a fost decisă marea campanie, la care trebuiau să participe contingente din toate ulusurile. Comandant suprem al acestei întreprinderi panmongole, la care a participat – într-adevăr – toată floarea familiei cinghizhanide, a fost numit Batu.

Conducerea propriu-zisă a operațiunilor militare a fost lăsată în seama experimentatului general Sübödei.

Pregătită de ocuparea importantului cap de pod strategic, care a fost Azerbaigeanul și Arranul, săvârșită de emirul Ciormaghan în 1232, precum și de alte minuțioase preparative logistice, marea expediție a demarat abia în 1236, când armata mongolă a pătruns în stepa cumană. Cea dintâi victimă a asalturilor tătare a fost Bulgarul, străvechi centru comercial pe Volga mijlocie, apoi a fost nimicită oastea cumanilor. Suita de victorii asupra cnezatelor rusești a culminat cu ocuparea Kievului în 1240. În acest interval de timp, probabil în 1238, a fost lovită în același chip necruțător și Crimeea. Cavalcada tătară a continuat în 1241 spre apus, unde a cuprins în 1241 spațiul românesc și regatele polon și ungar, iar în 1242 țaratul româno-bulgar din sudul Dunării. Moartea marelui han Ögödei în decembrie 1241 a constituit semnalul de încetare a ostilităților și de „repatriere” a combatanților în ulusurile din care făceau parte.

În ciuda retragerii precipitate, țelul principal al celei de-a doua campanii a tuturor mongolilor spre vest a fost atins: întreaga stepă cumană fusese cucerită și aștepta să fie luată în primire de Giucizi. Așezarea stabilă a tătarilor în acest vast teritoriu la sfârșitul expediției din 1236-1242 a constituit actul de naștere efectivă a Hoardei de Aur, cunoscută în lumea orientală ca „ulusul lui Giuci”. Părintele ei, Batu, s-a grăbit să o organizeze în conformitate cu o matrice nomadă, probabil multimilenară. Ce dintâi normă pe care a aplicat-o în condițiile geografice date a fost să-și instaleze „hoarda” în mijlocul ulusului, anume pe cursul inferior al Volgăi, în Saraiul care va sluji o vreme de capitală și încă și mai multă îi va purta amintirea. După același tipic străbun a procedat hanul când a segmentat câmpia nesfârșită pentru a-și hrăni în mod ordonat supușii.

Concomitent cu rezolvarea problemelor legate de „descălecatul” Giucizilor în stepa scitică, Batu-han a reglementat raporturile ulusului său cu vecinii. Hegemonia Hoardei de Aur, devenită de la întemeiere cea mai mare putere în Europa răsăriteană, a fost recunoscută fără dificultăți de cnejii ruși îndată după revenirea tătarilor din Europa centrală în stepă. Performanța lui Batu, realizată progresiv în cursul vieții sale, este însă de ordin organizatoric: el a perfectat sistemul de control și de exploatare a acestui grup de vasali, cel mai masiv și mai important din câte a avut Hoarda de Aur, astfel încât a funcționat fără remedieri sau inovații aproape un veac și jumătate. Tot din această fază timpurie a atârnat de hanul de pe Volga și o bună parte din spațiul carpato-balcanic.

Amplasarea ulusului giucid în stepa cumană a răspuns optim exigențelor unui stat eminentemente nomad. Un defect congenital a grevat însă

de la început până la sfârșit destinul mării puteri: ea a fost așezată lateral față de Drumul Mătăsii.

Cel dintâi dintre hanii Hoardei de Aur confruntat cu această problemă a fost însuși Batu, cunoscut în epocă ca mare protector al negoțului.

„Mărinimia” sa față de negustori nu a fost egalată decât de amploarea aspirației sale: nu încapă îndoială că țelul ultim, care i-a mobilizat neîncetat energiile, a vizat extinderea hegemoniei giucide peste toată centura „civilizată”, întinsă de-a lungul stepei cumană, pentru a pune Hoarda de Aur în situația privilegiată de a trage singură folos de pe urma negoțului practicat între Turkestan și țărmul răsăritean al Mediteranei. Deși în marea sa ambiție a ținut să acapareze și punțile continentale care traversau Semiluna Roditoare pentru a lega Oceanul Indian de amintita mare, este incontestabil că Drumul Mătăsii a constituit coloana vertebrală a întregii sale politici comerciale.

Determinată de nevoi și împrejurări concrete, ea s-a cristalizat în jurul a două obiective, parțial conexe: asigurarea participării Giucizilor la exploatarea Drumului Mătăsii și aducerea sub control mongol a întregii Semilune Roditoare, ceea ce însemna, deci, și a capătului vestic al menționatei axe comerciale, care „se vărsa” în Mediterană la Aias în Armenia Mică.

Probabil că apropierea față de capitala de pe Volga a făcut ca regiunile transcaucaziene să aibă pentru Hoarda de Aur o importanță incomparabil mai mare decât apanajele ei din Asia Centrală. „Insula verde” din sudul Munților Caucaz – a cărei valoare pentru nomazii turanici, inclusiv mongoli, a fost permanent foarte ridicată – a avut pentru Batu – ca, de altminteri, și pentru urmașii săi – o însemnătate excepțională: pe de o parte, ea constituia prelungirea teritorială a Hoardei de Aur, care îngăduia Giucizilor să ia parte nemijlocit la exploatarea Drumului Mătăsii, iar, pe de alta, forma baza strategică indispensabilă pentru susținerea intereselor comerciale și expansive ale ulusului din stepa cumană în jumătatea vestică a Asiei.

Izvorul irezistibilei atracții, acum și în viitor, a fost însă Tabrizul, marele emporiu comercial al Drumului Mătăsii din sud-estul Mării Caspice. Măreția sa i-a impresionat pe toți cei care l-au cunoscut. Arabul Ibn al-Athir a notat, astfel, că năvălitorii tătari au găsit „în Tabriz adevărata sursă [de bogăție] a țării” și că „toată lumea trebuie să recurgă la ea și la cei care se află acolo”. Orașul și-a atins însă apogeul dezvoltării abia sub oblăduire mongolă, când și-a lărgit perimetrul de patru ori. Misionarul franciscan Odoric de Pordenone, cunoscător al realităților urbane din Europa apuseană, din Orientul Apropiat și Îndepărtat, a vizitat orașul aflat sub stăpânire tătară și nu s-a sfiit să-l califice drept cel mai potrivit pentru negoț din lume, datorită cantității și varietății mărfurilor aduse de pretutindeni. După estimările unor

„creștini” avizați – citați de călugărul călător –, hanul ar fi scos numai din această cetate mai mult venit decât regele Franței din tot regatul său. Marco Polo, un expert în materie, a fost la fel de elogios și a explicat, ca și Odoric, prosperitatea ieșită din comun a Tabrizului prin așezarea sa geografică, optimă ca punct de întretăiere a rutelor continentale. Infirmând constatarea cu privire la nepriceperea localnicilor în domeniul comercial – după ce venețianul însuși a contrazis-o în același pasaj –, al-`Umari, învățat sirian, a atras, dimpotrivă, atenția asupra luxului sfidător al locuitorilor Tabrizului, căruia i-a decernat titlul de metropolă a Iranului. Poziția preeminentă a marelui centru comercial din Transcaucazia în raport cu multe alte orașe înșirate de-a lungul Drumului Mătăsii s-a datorat, într-adevăr, – așa cum au remarcat cunoscătorii săi medievali – situării sale geografice: magistrala est-vest a marelui negoț colecta la Tabriz și bunurile vehiculate pe alte două artere comerciale: din nord se scurgeau prin Derbendul caucazian produse ale stepelor și pădurilor eurasiatice, iar din sud veneau mărfuri din Oceanul Indian prin Golful Persic și Ormuz.

Etapa următoare a expansiunii a început în 1251. La kuriltaiul din acest an, unde delegații Hoardei de Aur au avut cuvântul hotărâtor, a fost decisă, concomitent cu reluarea operațiunilor militare în China, și continuarea cucerii Orientului islamic, al cărei beneficiar principal se considera neîndoielnic Batu. Cu transpunerea în realitate a planului, care prevedea extinderea frontierelor de la Oceanul Pacific la Mediterană și la Marea Neagră, au fost însărcinați frații marelui han: lui Kubilai i-a revenit misiunea de a cuprinde în granițele imperiului cinghizhanid întreaga Chină, lui Hülegü aceea de a lua în stăpânire tot Orientul Mijlociu și Apropiat.

Moartea, survenită în 1256, l-a cruțat pe Batu să vadă cât de catastrofal a fost deznodământul atât de ardent doritei campanii vestice pentru ulusul său: ultima întreprindere panmongolă spre apus, la a cărei punere pe picioare și reușită Giucizii au avut un aport crucial, nu numai că nu a înmulțit apanajele asiatice ale Hoardei de Aur, ci le-a amputat și pe cele de care a dispus în primele două decenii de la descălecatul tătarilor în stepa cumană.

Drumurile mirodeniilor: asaltul asupra Semilunei Roditoare

Mandatul încredințat de marele han Möngke fratelui său Hülegü suna astfel: „Fă să fie respectate întocmai, în detaliu și în amănunt, obiceiurile, cutumele și legile lui Cinghiz-han, de la țărmlul Amu Dariei până în părțile cele mai îndepărtate ale Egiptului <...>”.

Ținta ultimă a campaniei a vizat, așadar, cuprinderea Semilunei Roditoare cu cele două mari axe ale negoțului cu mirodenii, care legau – fie

prin Golful Persic și Irak, fie prin Marea Roșie și Egipt – Oceanul Indian de țărmul Mediteranei orientale.

Din cauza nesfârșitelor probleme puse de avansul unei armate alcătuită preponderent din călăreți în zone cu pășuni insuficiente, progresul a fost – ca și în campania din 1236-1342 – lent: operațiunile militare ale ultimului asalt cinghizhanid spre apus, executat cu forțe reunite din toate ulusurile, au durat aproape zece ani.

Avangarda condusă de Ketbugha a părăsit Mongolia în vara anului 1252, iar corpul principal de oaste în frunte cu comandantul suprem s-a pus în mișcare în toamna anului următor. Hülegü a atins aliniamentul Sâr Dariei în 1255, toamna, apoi, în primăvară, a trecut prin Horasan, ca în 1256 să pătrundă în Iran. Acțiunile războinice propriu-zise au început abia în 1257 prin distrugerea pozițiilor fortificate din Persia ale Ordinului ismaelienilor, cunoscuți sub numele de „*asasini*” în tot Orientul, unde crimele lor răspândiseră teroare. Armata imperială a intrat în noiembrie în Irak, iar în 10 februarie 1258 a cucerit Bagdadul, capitala califatului abbasid. Sub loviturile barbarilor din străfundurile Asiei a dispărut în acest chip, după o existență multiseculară, ilustrul centru spiritual al islamului.

Șocul produs de căderea Bagdadului în lumea musulmană a fost paralizant. Nici o rezistență nu părea să-și mai aibe rostul în fața oștilor de neînving ale năvălitorilor mongoli. Cucerirea întregii Semilune Roditoare nu putea fi considerată în aceste împrejurări decât ca simplă formalitate. Dând glas stării de spirit dominante, mesajul trimis de Hülegü fratelui său Mōngke după capturarea metropolei islamice de pe Eufrat exprima, odată cu bucuria triumfului, intenția de a continua marșul victorios în Siria și în Egipt. Aceste vești au produs la Karakorum o explicabilă euforie.

Înainte de reluarea campaniei, Hülegü s-a asigurat de sprijinul vasalului din Armenia Mică, regele Hethum I, și de cel al cruciaților, conduși de principele Bohemond IV. Fundamentul alianței militare dintre mongoli și creștini îndreptată împotriva musulmanilor era astfel pus.

Marea armată a invadat Siria în septembrie 1259. În primăvară au fost ocupate cu repeziciune marile orașe. În timp ce generalul Ketbugha definitivă cucerirea țării, în capitala Damasc a fost instalat un guvernator mongol. Porțile spre ținta finală, Egiptul, erau larg deschise.

Un eveniment cu urmări atunci incalculabile a deturmat însă cavalcada cuceritorilor asiatici de pe făgașul ei normal: în august 1259 a murit în China marele han Mōngke. Amenințătoare, analogia cu funestul an 1241, marcat de decesul lui Ögödei, se impunea de la sine. Pentru Hülegü, perspectiva războiului intermongol, care s-a prefigurat odată cu deschiderea succesiunii la tronul imperial, era deosebit de sumbră, întrucât prin dispariția lui Mōngke se năruise reazemul său politic. În absența acestui suport, statutul

de comandant suprem al campaniei vestice devenise – ca și viitorul său – total incert.

Pentru a fi cât mai aproape de locul unde se va decide soarta imperiului și a sa proprie, Hülegü a părăsit cu majoritatea trupelor Siria, îndreptându-se spre est. În garnizoane au rămas cel mult 20.000 de ostași comandați de Ketbugha, fapt care l-a încurajat pe sultanul mameluc din Cairo, Qutuz, să caute întâlnirea cu mongolii. Bătălia decisivă a avut loc în Palestina la Ain Gialut („Izvorul lui Goliat”) în 3 septembrie 1260. Cu toată vitejia de care au dat dovadă, contingentele tătare au fost zdrobite: comandantul lor a pierit în mod brav, iar pușinii scăpați s-au refugiat în debandadă spre nord. Sultanul și-a făcut intrarea triumfală în Damasc, în vreme ce trupele sale au anexat Siria musulmană până la Eufrat.

Deși mamelucii n-au înfrânt decât un corp de oaste, nu marea armată mongolă, semnificația istorică a acestei lupte depășește cu mult însemnătatea ei militară de moment: în toamna anului 1260 a fost fixat – definitiv! – acul balanței între cele două puteri. După ce se revărsase irezistibil mii și mii de kilometri în drumul ei din Extremul Orient spre țărmul Mediteranei, la câțiva pași de destinația ultimă, anume în pragul Siriei și Egiptului, puterea cinghizhanidă a atins limita extremă a capacității ei expansive.

Bilanțul acestui ultim val expansiv panmongol consemnează, așadar, o semivictorie, respectiv un semieșec: Irakul a fost cucerit, Egiptul și-a apărât cu succes libertatea. Același scor și la nivel comercial: drumul irakian al mirodeniilor a intrat în patrimoniul mongolilor, cel egiptean a rămas în posesia mamelucilor.

În pofida acestui eșec final, campania condusă de Hülegü a marcat un progres cert față de situația anterioară: dominația mongolă s-a consolidat în Iran, care a „crescut” teritorial prin încorporarea Irakului, concomitent cu consolidarea hegemoniei în Caucaz, în Anatolia selgiucidă și în Cilicia armeană.

Problema capitală, căreia moartea lui Möngke i-a conferit acuitate maximă, privea desemnarea beneficiarului efortului expansiv comun.

Nodul gordian a fost tăiat, brusc și brutal, de cel mai bine plasat dintre competitori: Hülegü. Constrâns de împrejurări și de propria sa ambiție, el s-a autoproclamat stăpân al Iranului și al teritoriilor adiacente mai sus menționate și a improvizat, probabil la sfârșitul anului 1260, un kuriltai, menit să-i sancționeze decizia. Statutar sau nu, acest forum de consacrare a conducătorilor mongoli a creat în lumea cinghizhanizilor o nouă realitate, de primă mărime, care a intrat în istorie sub numele de Ilhanat.

Deosebit de important era faptul că Hülegü a intrat nu numai în posesia traectului Drumului Mătăsii care străbătea Iranul de-a lungul, din Horasan până la porțile Asiei Mici, ci a dobândit în calitate de suzeran al

sultanului selgiucid și al regelui armean din Cilicia și capacitatea de a controla secțiunea terminală a mării artere comerciale.

Anexarea Mesopotamiei abbaside, care a fost din vremuri babilonice un „dar” al Tigrului și al Eufratului, a adus în zestrea Ilhanatului și alt coridor al marelui negoț intercontinental: drumul irakian al mirodeniilor, care lega prin Golful persic Oceanul indian de porturile mediteraneene din Siria și Armenia Mică. În afara sferei de cuprindere a Ilhanatului a rămas însă drumul egiptean al spițeriilor – o „scăpare” ale cărei efecte vor înrâuri masiv cursul rivalității cu sultanatul mameluc.

Înstăpânirea lui Hülegü peste cele două mari traiecte comerciale – act cu care succesorii săi s-au solidarizat fără excepție – a stârnit reacții de amploare și persistență extreme atât în lumea mongolă, cât și în afara ei. În contextul acestor convulsii s-a produs fragmentarea bruscă și ireversibilă a imperiului cinghizhanid.

Bibliografie selectivă:

Th. Allsen, *Mongol Imperialism. The Policies of the Grand Qan Möngke in China, Russia, and the Islamic Lands, 1251-1259*, Berkeley-Los Angeles-London 1987.

W. Barthold, *Turkestan down to the Mongol Invasion*, London 1928.

V. Ciocîltan, *Mongolii și Marea Neagră în secolele XIII-XIV. Contribuția cinghizhanizilor la transformarea bazinului pontic în placă turnantă a comerțului euro-asiatic*, București 1998.

A. Decei, *Invazia tătarilor din 1241/42 în ținuturile noastre după Djami` ot-Tevarikh a lui Fäzl ol-Lah Raşid od-Din*, în idem, *Relații româno-orientale. Culegere de studii*, București 1978: 193-208.

Al. Gonța, *România și Hoarda de Aur (1241-1502)*, München 1983.

B. D. Grecov și A. I. Iacubovschi, *Hoarda de Aur și decăderea ei*, București 1953.

R. Grousset, *L'Empire des steppes. Attila. Gengis-Khan. Tamerlan*, Paris 1939.

Histoire des Mongols de la Perse écrite en persan par Raschid-Eldin. Publié, traduite en français, accompagnée de notes et d'un mémoire sur la vie et l'ouvrage de l'auteur par M. Quatremère, I, Paris 1836.

P. Jackson, *The Dissolution of the Mongol Empire*, "Central Asiatic Journal" 22, 1978: 186-243.

Ș. Papacostea, *România în secolul al XIII-lea între cruciată și Imperiul mongol*, București 1993.

A. Sacerdoțeanu, *Marea invazie tătară și Sud-estul european*, București 1933.

Sinica Franciscana, I: Itinera et relationes Fratrum Minorum saeculi XIII et XIV, ed. An. van den Wyngaert, Ad Claras Aquas 1929.

V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, București 1982.

B. Spuler, *Die Goldene Horde. Die Mongolen in Russland 1223-1502*, Wiesbaden 1965.

B. Spuler, *Die Mongolen in Iran. Politik, Verwaltung und Kultur der Ilchanzeit 1220-1350*, Leiden 1985.

W. Tiesenhhausen, *Sbornik materialov odnosjaščihsjja k istorij Zolotoj Ordy*, I, Sanktpeterburg 1884; II, Moskva-Leningrad 1941.

Das mongolische Weltreich. Al-'Umarī's Darstellung der mongolischen Reiche in seinem Werk Masālik al-absār fī mamālik al-amsār. Mit Paraphrase und Kommentar hrsg. von K. Lech, Wiesbaden 1968.